

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

УДК [140.8:17.035.3:821.09]Франко І.

І АПОСТОЛ, І ПРОРОК: НАЦІЄТВОРЧА МІСІЯ ІВАНА ФРАНКА

Ярослав ГАРАСИМ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Докладно проаналізовано основоположні підвалини Франкового світогляду як збалансованої націєтворчої системи. Цю систему представлено у контексті аналітичного осмислення наукового, літературно-мистецького, публіцистичного, соціально-економічного та суспільно-політичного сегментів велегранного доробку дослідника. Націософські погляди Івана Франка спроектовано на сучасність, відзначено їхню актуальність.

Ключові слова: світогляд, Іван Франко, національна література.

Ретроспективно осмислювати Франків універсум з більш ніж столітньої часової віддалі логічно було б на скрупульозно підібраному біографічному фактажі в об'єктивних координатах гуманітарних категорійних понять. Натомість, метафоричність перифразової стилістики, як правило, емоціоналізує фундаментальність узагальнень і спричиняється до есеїстичної асоціативності суджень. Водночас, роль Івана Франка у процесі українського духовного етногенезу є настільки масштабною, що спрощені наукометричні ресурси виявляються неспроможними до її всеохопної репрезентації, зате евристичний потенціал світоглядно апробованих символів у цьому випадку видається цілком виправданим і семантично містким. Особливо, коли йдеться про багатогранне збагнення основоположних підвалин Франкового світогляду як збалансованої націєтворчої системи, без її аналітичного розтину на науковий, літературно-мистецький, публіцистичний, соціально-економічний чи суспільно-політичний сегменти. У цьому ракурсі використання сакралізованих у процесі розвитку релігійної свідомості людства іпостасей Апостола і Пророка допоможе простежити найтонші нюанси досліджуваного феномену, тим більше, що методологічний прецедент такого підходу запропонував ще Михайло Грушевський у своїх франкознавчих розвідках.

Авторитетні дослідники життя і творчості Івана Франка (М. Грушевський, А. Музичка, К. Чехович) періодизують амплітуду його ідеологічної еволюції зазвичай у кілька найважливіших етапів, створюючи своєрідну «кардіограму вершин і низин»

(І. Денисюк) з трьома чітко окресленими піками: пропагування міжнародних гасел соціалістичного руху – «каторга на чужих невдячних ланах» – жертвні офіри для рідної нації, яка є чи не єдиною «підставою поступу духової культури» (К. Чехович). Не спростовуючи загалом цієї концептуальної тріади, спробуємо ж однак проілюструвати хронологічну тяглість та світоглядний монізм націєтворчої місії І. Франка у вимірах апостольської самопожертви та месіяністичного етосу національного Пророка. Для цього треба позбутися одного з найпопулярніших франкознавчих стереотипів, а саме міркувань про те, що Франків націоналізм є буцімто віддзеркаленням більш пізнього, вже доволі зрілого етапу його індивідуального світоглядного розвою, та стоїть у черзі після москвофільськи інспірованого раннього соціалізму та по-драгоманівському безкомпромісного політичного радикалізму. І хоча наявні біографічні студії позірно дублюють цю тезу, однак уважне прочитання Франкових текстів може potwierдити слушність спостережень Дмитра Павличка, який упевнений, що «не в часи власних Мойсеєвих натхнень, а набагато раніше до Франка приходить переконання, що тільки національна свобода може стати основою соціальної справедливості, а національна держава – основою невмирущості народу» [2, с. 204]. Щоправда, ще задовго до цього у 1930 році Іларіон Свенціцький сформулював майже тотожні дослідницькі зауваги не менш прозоро і безкомпромісно: «Франко вже здавна був свідомим націоналістом у своїх патріотичних поезіях “Не пора” (1880), “Розвивайся ти, високий дубе» (1883), отож, виразником ідеї безумовної, ніким і нічим необмеженої самостійності й соборності України...» (І. Свенціцький).

Отож якраз ранні Франкові поетичні рефлексії стали першим оприявленням утіленням його націєцентричного інстинкту, тоді як публіцистичні та епістолярні писання автор сумлінно просіював через густе раціоналістичне сито, аби не погнівити суворого женецького громовержця Михайла Драгоманова. Апостольський чин стосовно свого учителя І. Франко сповнював послідовно і беззастережно, хоча все частіше його соціально гартований, допитливий розум слабнув, утрачав опірну силу логіки під натиском могутнього національного темпераменту та нових історико-суспільних реалій. Драгоманівська доктрина притягувала галицьку молодь магнетизмом новітніх тенденцій та безмежними широтами всесвітнього гуманізму. «Давня козацька традиція, – стверджують дослідники, – тут ще від початків ХІХ віку зрослася з ліберальними ідеями Західної Європи. Був там і французький республіканізм з його невірою в авторитет державний і церковний, був і російський критицизм з невірою в суспільний устрій Росії, були й останки козацького автономізму з нехиттю до московської централізації. Найменше було українського націоналізму» [1, с. 7]. Саме низька питома вага націоналістичного інгредієнта в цій ідеологічній мішанині стала вирішальною причиною того, що зі смертю М. Драгоманова І. Франко принципово змінив задекларовані програмні засади власного політичного світогляду – апостольську одержимість і самозреченість заступає горда й упевнена постава національного Пророка. При чому процес формування цієї постави позначений промовистими агіографічними штрихами майже біблійної каноніки, за якою невід’ємним компонентом пророчого образу є його морально-етичний та аксіологічний конфлікт з тогочасною амбіційною верхівкою етнічної чи релігійної

спільноти. У випадку з І. Франком ця конфліторика за якісь п'ять літ проявилася щонайменше тричі: 1892 року перелякані вчені мужі не прийняли його в Товариство імені Шевченка, 1895 – австрійські чиновники завадили йому посісти заслужено виборену кафедру у Львівському університеті, а 1897 року спільними зусиллями галицьке рутенство провалило його кандидатуру на парламентських виборах.

Та це лише загартувало І. Франка, і він – як відважний провідник українського національного поступу – фактично за якийсь десятиліття проголосив три різновекторні ультиматуми, скеровані на відкидання шкідливих насамперед для успішного державотворення суспільних тенденцій: полонофільських («Поет зради»), москвофільських («Сухий пень») та патентовано українофільських («Дещо про себе самого»). Очистившись у такий спосіб, він міг спокійно продовжити щоденну працю для нації, заповзято переконуючи усіх її свідомих представників, що невідкладною потребою історичного часу є необхідність «боротися проти загально у нас поширеної недуги національної байдужості, і що в першу чергу треба у нас плекати ідеал національної, культурної і політичної самостійности» (К. Чехович).

Домінантною комунікативною стилістикою в емоційно наснажених діалогах між І. Франком та тогочасним українством стає «одвертість» як важливий психологічний ефект, здатний до певної міри розпрозорити ситуацію непорозуміння між одухотвореним Пророком та непосвяченим етнічним загалом. Інколи це явище набуває чіткої зовнішньої атрибуції, як, наприклад, в епістолярному посланні до галицької молоді, а частіше «одверту тональність» реалізовано експресивно насиченими репліками у структурі Франкового тексту. Зокрема, в автобіографічному памфлеті «Дещо про себе самого» автор з твердістю досвідченого хірурга препарує український етноментальний характер, демонструючи його вади і ракові клітини, які, на жаль, за останнє століття продовжують нищівно руйнувати національний організм. «Отяжілість», «незграбність», «сентиментальність», «відсутність гарту й сили волі» – це ті етнокультурні симптоми, які й по сьогодні применшують нашу здатність «до політичного життя на власному смітнику». Інакше важко пояснити кволість парламентської опозиції у процесі антиконституційного прийняття українофобського закону «Про засади державної мовної політики» та лакейську позицію окремих адептів національної еліти при остаточному підписанні цього документа, яке дивним чином нагадує завершальну фазу ухвалення лінгвоцидного Емського указу 1876 року – в обох випадках титуловані можновладці свої підписи ставили, перериваючи солодкі хвилі літньої відпустки та демонструючи у такий спосіб, що ніщо не може їх відволікти від придушення вкотре воскресаючого українства. Та коли так чинить монарх-шовініст, це ще можна сприйняти за інфікованість вірусом непорушності імперських кордонів, але якщо такий антидержавницький акт здійснює гарант Конституції незалежної держави, то це, як і заяву 148-ми регіоналів-покручів з депутатськими мандатами до польського сейму щодо волинських подій 1943 року, треба кваліфікувати як зраду національних інтересів з усіма юридичними наслідками цієї оцінки.

Ще однією хворобливою прикметою української етноспільноти є плідність «на перевертнів найрізніріднішого сорту», по-художньому експресивно висловлена у поетично-риторичному одкровенні:

«Чи вірна наша, чи хибна дорога?
Чи праця наша підійме, двигне
Наш люд, чи, мов каліка та безнога,
Він в тім каліцтві житиме й усхне?
І чом відступників у нас так много?
І чом для них відступство не страшне» [3, т. 5, с. 88].

Більше ніж ціле століття відділяє нас від першої появи цих Франкових слів, а відкриті рани громадянської продажності й світоглядного манкурства не загоєні й досі, і щоразу ниють свіжим боєм від аж ніяк неочікуваного переходу всенародно обраного депутата в анабіотичний стан чергової «тушки». Цей нібито індивідуальний вибір кожного представника так званої політичної еліти насправді немає нічого спільного з демократичним устроєм, а є звичайним національним ренегатством. «Взагалі цікаво слідити, – зауважував І. Франко, – ... як люди, ще недавно “високопочтенні”, признані і, так сказати, патентовані патріоти, робляться ворогами “отечества”, наймитами чужинців, падлюками, яких писання навіть читати не варто. І як із тих зразу особистих підозрівань та лайок чимраз ясніше виринає партійна різниця, з-поза правописних і мовних спорів висуваються далеко глибші, політичні та національні, суперечності» [4, с. 216].

Однак гострота Франкової критики була скерована насамперед на світоглядно обмежену сучасну йому галицьку інтелігенцію, принаймні ту її частину, яка своєю поведінкою свідомо чи ні прислугувала інтересам географічних сусідів. Коли ж йшлося про націю в етногенетичному чи історіософському вимірах, то одразу на авансцену виступає встановлення цивілізаційної ролі українців перед європейською історією та визнання усталених віками етноментальних чеснот, серед яких особливе місце посідають непереборне прагнення до здобуття освіти та творення національно неповторної духовної спадщини у слові. Важливим є й те, що ці етнопсихологічні характеристики не залежать від майнового стану чи ієрархічного становища у соціумі. Особливу увагу І. Франка привернув той звичай, коли «... селяни на зиму наймають і беруть до своєї хати на все удержання писаря спеціально на те, щоб переписував для них старі книги – співаники, збірки проповідей і поучень, старих повістей і притч» та «що вони не лише читають ті старі твори, давно забуті духовенством, але вчать на них своїх дітей читати та ховати давню літературну традицію». Чи не ці обставини спричинилися до появи армії УСС як своєрідного мілітарно-поетичного феномена у ХХ столітті?

Глибоке осмислення сторінок героїчного минулого актуалізувало у Франкового поетичного генія пророчий дар до своєрідної прогностичної візії майбутніх етногуманітарних катастроф під комуністично-більшовицьким ярмом. Окремі строфи його неперевершеного «Мойсея» легко могли би стати промовистою ілюстрацією до одного з найтрагічніших періодів національної історії ХХ століття – акту геноциду українського народу в часи сталінських репресій:

«Онде мати голодная їсть
Тіло свогого плоду!»

Онде тисячі мруть на хрестах –
Цвіт твого народу» [3, т. 5, с. 257].

Як мислитель з доволі відточеним суспільно-історичним чуттям та щедрим політичним досвідом І. Франко усвідомлював, що націєтворчу місію вповні неможливо реалізувати без здобуття державної самостійності і, зрештою, був переконаний: якщо – «... справа ця вийде на порядок денний політичного життя Європи, то не зійде з нього, поки не осушиться» [3, т. 53, с. 556]. Зрозуміло, що державотворчі процеси неминуче спричиняться до загострення цивілізаційних стосунків з найближчими сусідами, з яких найнебезпечнішим на всі часи залишається непогамовна у своїх шовіністичних апетитах Російська імперія. Порівнюючи руйнівний вплив сусідніх держав на політико-культурний поступ України у статті-рецензії «Ukraina irredenta» І. Франко зазначав, що для основ нашої суспільності «московська “плеть” була так само дошкульна, як польська нагайка, та тільки гнала українську націю не на шлях поступу у цивілізації, а в безодню темноти і застою» [3, т. 53, с. 541]. Таке ставлення офіційної Москви до української справи під призою постійного національно-колоніального гніту було незмінним у всі часи і не мало своєї аналогії у європейському геополітичному ландшафті. Для порівняльного прикладу вчений навів оцінку турецько-болгарських стосунків, зауважуючи, що «до такого самодурства, як уряд російський, турки ніколи не доходили; не видавали декретів, в котрих би попросту касувалася болгарська мова так, як наша мова була касована в Росії в р. 1876 царським указом. Навіть в часах найтяжчого притиску виходили в Болгарії, в містах Софії, Тирнові, Пловдиві, а також у самім Царгороді хоч які-небудь болгарські книжки та газети».

Ще одним вагомим чинником успішного цивілізаційного поступу нації є ефективне подолання шкідливих історико-суспільних стереотипів, сформованих здебільшого за несприятливих умов тривалого етногенезу. Такими традиційно усталеними й ідеологічно нав'язаними є твердження про нібито світоглядну відмінність у ставленні до українців між російським урядом та російським суспільством, а також уповання на успішні висліди демократизаційних процесів оновленої Європи, у результаті яких «національні концесії спадуть нам самі собою в подолок разом з грушками ліберальних реформ» [3, т. 54, с. 580–581]. Аналізуючи результати пореволюційної ситуації в Росії після 1905 року, І. Франко переконливо доводить, що «справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільності; ...що російська бюрократія невідродна дочка російської суспільності, і, видержавши остру боротьбу з отсею всесильною бюрократією, українській суспільності прийдеться видержувати хронічну, довгу, але не менш важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій» [3, т. 53, с. 578–579]. У теперішній час завдання ускладнилося максимально – на бік російської бюрократії та суспільності став по-імперському амбітний лідер московського православ'я Владімір Гундяєв зі всією церковною клікою, нинішня українська владна верхівка як угодовська бюрократія, яка до втрати свідомості по-холуйськи віддано відбуває проваджені «черствим кацапським словом» Кирилові богослужіння, та новітні псевдоінтелектуали, які під фальшивими

вивісками ліберальних цінностей проштовхують ідеї офіційної двомовності та узаконення в Україні політичної нації. Імперський постколоніалізм зазнав ідеологічної мутації, яка оформилася як потужна інформаційна інвазія нахабного «руського мира» в національний простір суверенної держави, саме існування якої поставлено під сумнів. При цьому використовують апробовані методи маніпуляції суспільною свідомістю через переведення національно значущих ідей до статусу абсурдних. Як підсумок нашу нинішню слабоімунітетну державність постійно отруюють чадом пропагандивно викривленої дійсності, яка сприймається щонайменше як непорозуміння, а найчастіше як гуманітарний абсурд. Найяскравішим прикладом стало те, що за вживання української мови, тобто рідної мови нації, яка зазнала найвідчутніших людських втрат у боротьбі з німецьким фашизмом, від шизофренічних адептів «руського мира» та комуністичних маразматиків можна отримати клеймо «фашиста». Прикладом іншого, вже суто інституційно-управлінського, але не менш шкідливого для зовнішнього іміджу держави, безглуздя є те, що напівграмотні громадяни отримують мільйонні видавничі гонорари за написання неіснуючих книг.

Нинішня пора певної громадянської зневіри не перша й, очевидно, не остання у процесі державотворчої зрілості української нації й на шляху утвердження її міжнародного авторитету. Припускаючи такий хід національної історії, І. Франко намагався ще у своєму часі зміцнити наш етнічний імунітет якісною вакциною здорового оптимізму:

«В сам час, коли неправда люта
найвище голову здійма,
в сам час, коли народні пута
найдужче тиснуть і закута
народна мисль, здаєсь, німа –
коли круг вас найтяжча тьма,
надії просвітку нема, –
в той час якраз ви не теряйте
надії й твердо теє знайте,
що се останні хвилі зла!» [3, т. 2, с. 17–18].

Залишається вірити, що й ці натхненні поетичні скрижалі Франкового національного генія є пророчими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Андрусяк Т.* Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини) / Т. Андрусяк. – Львів, 1998.
2. *Павличко Д.* Іван Франко – будівничий української державності / Д. Павличко // Літературознавство. Критика : у 2 т. Т. 1 / Д. Павличко. – К., 2009. – С. 199–227.
3. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
4. *Франко І.* Показчик купюр / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 2009.

*Стаття надійшла до редакції 20.10.2015
Прийнята до друку 21.12.2015*

**THE APOSTLE AND THE PROPHET:
IVAN FRANKO'S NATION-BUILDING MISSION**

Yaroslav HARASYM

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine 79000*

The article scrutinizes the fundamental basics of Franko's ideology as a well-balanced nation-building system. This system has been presented in the context of analytical perception of the scholarly, literary-artistic, publicistic, socio-economical and socio-political segments of Franko's multifaceted heritage. Franko's natiosophic views have been projected at the present day and their relevance has been accentuated.

Keywords: outlook, Ivan Franko, national literature.